

Emlékezés Kerényi Ferencre

E folyóiratszám megjelenésekor már 71. éve is elmúlt annak, hogy méltatlanul rövid földi életet megélt kedves kollégánk és barátunk, Kerényi Ferenc (1944–2008) megszületett. Az ELTÉ-n megszerzett diplomájával előbb középiskolai tanárként, majd a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársaként dolgozott. 1982-ben lett a Magyar Színházi Intézet munkatársa, 1983-tól igazgatója (e minőségében ismerkedtem meg vele és kerültem mindig közvetlen és támogató személyiségének hatása alá magam is 1988-ban). 1992-ben az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa lett, és az maradt haláláig. A XIX. Századi Osztály tagja volt, minden bizonnyal egyike a meghatározó jelentőségű tudósoknak, sőt közülük is kitűnt abban, hogy a legapróbb részletekig, a lexikai adatok elképesztő extenzitásával, csakugyan behatóan ismerte a 19. századi magyar irodalmat, beleértve ebbe a színháztörténetet, a drámatörténetet, meg egyáltalában a magyar irodalom és a magyar kultúra intézményeinek történetét is. Ha egy tanácstalan kollégája kérdéssel fordult hozzá, többnyire azonnal választ kapott nevekkkel, címeikkel, adatokkal, a legrosszabb pedig, ami történhetett, az volt, hogy Feri kapásból ugyan nem tudott egy adatot felidézni, de még aznap este jelentkezett telefonon, és már diktálta is, hogy mi az, ami az adott kontextusban figyelembe veendő. És persze nemcsak apró részleteket tudott – és azokba nem vezett belé –, hanem a hozzájuk tartozó összefüggéseket is tudta, a trendeket, a folyamatokat, a tendenciákat, a dolgok kezdetét, irányát, kimenetét; tudta azt, hogy egy-egy adatnak milyen jelentősége van egy-egy változástörténetben; akár irodalomtörténeti, akár színháztörténeti folyamatokban állottak ezek az adatok, ő a jelentőségüket, végkimenetelüket is meg tudta nevezni.

Legutóbb 2010 novemberében idéztük fel Kerényi Ferenc emlékét széles nyilvánosság előtt, korábbi munkahelyén, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, amikor is megjelent az írásaiból összeállított posztumusz tanulmánykötet *Színek, terek, emberek (Irodalom és színház a 18–19. században)* címmel, Szilágyi Márton és Scheibner Tamás szerkesztésében. Akkor, annak a könyvbemutatónak a keretében elsősorban a textológus Kerényi Ferencre adatott mód emlékezni. Ötlelet és indítást az adott textológus Kerényiről való beszédre, hogy tanulmánykötetében számos interpretáció jelent meg olyan auktoroknak az írásairól, akikkel ő egészen szövegközeli kapcsolatot ápolt: gondozta, sajtó alá rendezte, kommentárral, kritikai szövegapparátussal látta el műveiket. A Jókai Mór (1975), Petőfi Sándor (1997-től haláláig), Vörösmarty Mihály (2000) kritikai szövegkiadásának sorozataiban való közreműködése után és mellett egy hallatlanul érdekes módszertani kísérletet is megvalósított ezen a téren, a szinoptikus kritikai kiadás útját

választva Madách Imre esetében. E rendkívül igényes tudományos kiadások, kritikai szövegkiadások nyomán természetesen új népszerű szövegkiadások alapjai is megteremtődtek, sőt Kerényi egyike volt azoknak a szakembereknek, akik a legnagyobb gondot fordították arra, hogy egy textológusnak nem csak az igényes kritikai szövegkiadás megteremtése a dolga, hanem eredményeinek a szélesebb közönséget elérő, a középiskolai vagy az egyetemi oktatás alapjává válni képes, a művelt nagyközönség számára is olvasható szövegkiadásokban is testet kell ölteniük. Amikor 1995-ben az Irodalomtörténet című folyóiratban kifejezetten erről a kérdésről, a népszerű kiadások textológiai problémáiról publikált, érezni lehetett, hogy olyan terület ez, amely elvszerűen, teoretikusan is foglalkoztatja őt.

A textológus és a textológiai kutatások nyomán interpretációkat építő Kerényi Ferencre való emlékezés után négy esztendővel, 2014. november 25-én ismét összegyűltek a 19. század kutatói egy az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében szervezett konferencián, hogy életművének további tanulságaival is számot vessenek. Az intézet és a „Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon” elnevezésű OTKA-kutatócsoport közös emlékkonferenciát rendezett Kerényi Ferenc születésének 70. évfordulójára *A nemzeti kultúra intézményei és használati módjai a 19. században* címmel. E konferencia tematikai körülhatárolása ismét olyan koordinátpontokat jelölt meg, amelyek mélyen meghatározták Kerényi Ferenc gondolkodását, és a jelek szerint nem csupán maradandó hatásúnak, hanem a jelen kutatási irányjai számára is innovatívnak bizonyultak.

Az egyik ilyen hívószó az intézménytörténeti kutatás. Kerényit az irodalom, az irodalom története nem pusztá éteri térben, semleges, légüres közegben lebegő, csupán esztétikai természetű tevékenységként érdekelte, hanem rettenetesen izgatták őt azok a mindennapi materiális életviszonyok, azok az egzisztenciális pályák, azok az intézményi keretek, amelyek az irodalmi működés számára lehetőségeket biztosítottak, és rendszeresen igyekezett foglalkozni az irodalom művelése és befogadása számára keretet adó intézmények történeti kutatásával is. Ilyen intézmény mindegyik előtt a színház, annak a nagyon sokféle intézményből egyre inkább stabilizálódó rendszere, a Nemzeti Színházban végül testet öltő, normatív, kanonizáló centruma éppúgy, mint a korábbi színjátékformáknak teret adó, egy-egy városban, egy-egy vendégjáték alkalmával megfigyelhető alkalmi keretek. De nemcsak a színházzal, hanem a tudományos társaságokkal és az informális kapcsolati hálózatokkal, ezek alakulásával, a közöttük létrejövő nagyon érzékeny viszonyok finom dinamikájával is sokat foglalkozott. Az intézménytörténeti kutatás ugyanakkor sohasem csupán szervezeti-működési formák és minták kutatását jelentette a számára, hanem azoknak a karriermintáknak, életpálya-lehetőségeknek, életpályamodelleknek a kutatását is, amelyekre ezek az intézményes keretek lehetőséget adtak. Jelentett tehát részint mentalitástörténeti kutatást, habitustörténeti vizsgálatokat, és jelentett nagyon sokféle mikrotörténeti típusú vizsgálatot. Némely ilyen tárgyú írása annyira emlékezetes, hogy kulcsszavaikat sem szükséges feltétlenül hivatkoznunk, de azért legalább egyet, a váltóhamisításnak a biedermeier irodalom alakulásának a történetében elfoglalt helyéről szóló, egészen sajátos szemlélettel és különös módon megválasztott

metszetben megírt tanulmányát tételesen is felidézhetjük. Mindez együttesen, tehát az intézményekre, azok történetére, az azokat meghatározó történelmi stádiumok körvonalazására és az intézményekben kialakuló karrierminták, életpályamodellek tipológiai és mikrotörténeti leírására egyaránt vállalkozó vizsgálat egészen nyilvánvalóan interdiszciplináris típusú kutatásokat testesít meg. Kerényi Ferenc bravúrosan jól mozgott ebben a keretben, tehát határozottan olyan irodalomtörténész volt, aki a történettudomány értékelő szempontjait, támpontjait, tájékozódási eljárásait is érvényesíteni tudta. Már az egyetemi diplomáját ebből a két szakból szerezte meg, magyar és történelem szakos középiskolai tanár volt a képesítése. Ez az interdiszciplináris centrumú kutatás nyilvánvalóan erős referenciális meghatározottságot jelent. Míg tehát a textológus Kerényi Ferencről szólva a textusok, a szövegszerűség, a textualitás és az intertextualitás működési módjaiban tájékozódó irodalomtörténész kutató alakját kellett kiemelnünk, életművének egy másik meghatározó jelenségcsoportja a referencia kutatásában is érdekelt, a régi korok életviszonyaiban, mindennapi élethelyzeteiben, életlehetőségeiben, egzisztenciális mintáiban eligazodó irodalomtörténész képévé áll össze. E kettő együtteséből, tehát a textuális kutatásban és a referenciák kutatásában is járatos szakember tudományos érdeklőségeiből pedig egy különösen autentikus 19. százados kutató összképe rajzolódik elénk.

A 21. század második évtizedében még egy további aspektusra is érdemes emlékeztetni a Kerényi Ferenc életét és gondolkodásmódját meghatározó sajátosságok közül. Ez pedig nem egyéb, mint a professzionális irodalomtörténész, irodalomtudományi, sőt történelmi kutatás és az úgynevezett *public history* közötti viszony kérdése. Abban a társadalmi jelenségcsoportban, amit ma *public history*-nak hívunk, nagyon autentikusan igazodott el, és hihetetlen felelősségtudattal igyekezett közvetítési módokat, viszonyulási rendszereket, hatásokat teremteni a professzionális történelmi munka és a közösségi történelmi tudat, a közkeletű történelmi vélekedések, a társadalom széles köreit meghatározó népszerű történelmi gondolatok között. Mindig szívesen fogadta a vitahelyzeteket, nemcsak professzionális történelmi körben, hanem olyan alkalmakkor is, amikor fél-profikkal vagy ös-dilettánsokkal, vérbeli amatőrökkel kellett megmérkőzni, és kellett a nagy autenticitással felépített szabatos tudományos nézetek és a közkeletű vélekedések, legendaépítmények és hasonlók köréből kitermelt tévképzetek közötti rendteremtést megkísérelni. A legemlékezetesebb példája ennek Petőfi halálának a története. Kerényi Ferenc sosem riadt meg attól, hogy ott is szereplést vállaljon, ahol a legendák gyártása és életben tartása volt az elsődrendű diszkussziós cél, és mindig keményen, konfrontatívan ütközzék azokkal a beszédmódokkal, argumentációs típusokkal, érvényességi kritérium-feltételekkel, amelyeket az adott diskurzusközösségekben legitimnek tekintettek. Az utolsó magisztrális tanulmányát épp e diskurzuszpozíciók értelmezéséről írta, 2006-ban olvasta fel egy konferencián (nyomtatásban csak 2010-ben jelent meg a már említett tanulmánykötetben), kifejtve, hogy a szibériai ónbányában csákányozó Petőfiről szóló beszéd az irodalomtudománynak nem a közege, hanem sokkal inkább a tárgya, egy tanulmányozásra érdemes, az irodalomszociológia, a kultúrantropológia, a folklorisztika és más tudományterületek módszertanával leírható jelenség. Miközben vitákban vett

részt, konfrontálódott és nagyon érvényesen érvelt ezekben a helyzetekben, fölényes magabiztossággal igazodott el abban a nagyon képlékeny közegben, amely a professzionális irodalomtudomány és a mindennapi beszédmódokat tematizálni képes populárisabb argumentációs technikák között működik.

Az könnyítette meg az eligazodását ezen a terepen, hogy ő volt az a kutatóintézeti munkatárs, aki a legaktívabb, mindig kíváncsi, mindig élénk figyelemmel kísérte a közgyűjteményi munka eredményeit. Mégpedig nem csak a legrangosabb, a nemzeti jelzőt viselő budapesti közintézmények munkáját, hanem az alsóbb fokú, a vidéki, a regionális közgyűjtemények, helyi múzeumok, helyi könyvtárak, helyi levéltárak keretében folyó tudományos munkát is. Nagyon nagy kedvvel járt el ezekben a műhelyekbe, akkor is, ha workshopra, szimpóziumra hívták, de akkor is, ha szakmai konzultációkra, kollégákkal való találkozásokra, tapasztalatcserékre, nyomtatványok kicserélésére keríthetett sort. Szívesen vállalta az e regionális intézményekben folyó igényes, gyakran nagyon színvonalas munka eredményeinek ismertetését, a szélesebb szakmai közvéleményben való meghonosítását is. Mindig szívesen írt recenziót (két utolsó, a hagyatékából előkerült, korábban kiadatlan könyvismertetését épp jelen folyóiratszámunkban van módunk közzétenni), többek között ezekről az egyébként kevesekhez eljutó, kevesek által látott, kevesek által hasznosításra kézbe kapott könyveknek a tapasztalatairól is, s így nagyon nagy mértékben járult hozzá ahhoz, hogy megállapításaik ismertté válhattak, nemcsak a regionális, hanem az országos diskurzus formálásában való jelentőségüket is elnyerhették. Sokan valószínűleg személyes élményekkel, emlékekkel is rendelkezünk arról, hogy milyen közegekben és milyen lelkesedéssel, elhivatottsággal és igényességgel végezte el ezt a rendkívül nehéz szakmai közvetítő, popularizáló tevékenységet.

Kerényi Ferenc legillékonyabb részét, a személyiség nehezen visszaidézhető varázsát, sajnos, egyre inkább nélkülözni kényszerülünk. A folyóiratszámunkban közzétett írások mindegyike – a 2014. novemberi konferencia előadásainak tanulmányá továbbfejlesztett szövegeit hiánytalanul sikerült közlésre megszerezni – azonban félreérthetetlenül tanúskodik róla, hogy a kevés pályatársának műveivel összevethető anyagismerete és sokféle problémakört felölelő, egyéni szemléletmódja eleven hatással van, érvényesen hat, sőt hatni fog immár abban a következő nemzedékben is, amelyek tagjai személyesen nem is ismerhették.

*Kecskeméti Gábor**

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója.